

УДК 94(477)

Н.О. ЩЕРБАК

ГОСПОДАРИ УКРАЇНСЬКИХ ЛАНІВ

Рецензія на монографію: Романюк Н.Й. «Сільські підприємці і підприємництво в Україні: 1861-1914 рр.» – Житомир: Полісся, 2012. – 600 с.

Щербак Надія Олександрівна – Національна академія внутрішніх справ, доктор історичних наук, професор кафедри історії держави та права

© Н.О. Щербак, 2013

Розвиток Української держави передбачає створення сильної і стабільної економіки, що забезпечуватиме підвищення добробуту нашого народу. Найважливішим пріоритетом у забезпеченні продовольчої безпеки залишається розвиток села. Тому монографія Н. Романюк, присвячена комплексному дослідженню діяльності сільських підприємців за матеріалами Київської, Подільської, Волинської губерній у другій половині XIX – на поч. XX ст., коли були досягнуті вагомі результати у виробництві та переробці сільськогосподарської продукції є актуальною і важливою для вивчення і використання історичного досвіду підприємництва в сучасних умовах.

Наукова новизна праці Н. Романюк «Сільські підприємці і підприємництво в Україні: 1861-1914 рр.» визначається тим, що на основі архівних та опублікованих джерел, ґрунтовного аналізу наукової літератури вперше досліджено процес становлення і особливості розвитку сільського підприємництва в одному з регіонів тогочасної України – Київській, Подільській, Волинській губерніях та простежено вплив цього процесу на соціально-економічний стан вказаного регіону. Визначено результати господарської діяльності сільських підприємців у землеробстві, тваринництві, промислово-виробництві і торгівлі. В науковий обіг Уведено значну кількість нових архівних документів, опублікованих матеріалів наукових праць. Велику увагу автор приділила персоналіям, розкриваючи процес накопичення первісного капіталу і вкладення його у розширення підприємницької діяльності.

Монографія складається з передмови, чотирьох розділів, післямови, історичного покажчика і додатків. Перший розділ присвячений аналізу історіографічних аспектів та джерельної бази. Внаслідок цього автор зробила висновок, що узагальненого дослідження підприємництва з урахуванням регіональної специфіки на даний час не зроблено. Багато науковців досліджували особливості розвитку сільського господарства, промисловості та торгівлі означених губерній. Однак вони не аналізували підприємницьку діяльність як характерне явище ринкових відносин. Ряд дослідників приділяли увагу окремим представникам підприємства.

У другому розділі «Передумови становлення та розвитку підприємництва» Н. Романюк характеризує природно-кліматичні умови, правові осно-

ви розвитку підприємництва, показує значення історичного досвіду людської цивілізації у формуванні підприємницької ініціативи. Виходячи з природно-кліматичних умов, у спектрі галузей підприємницької діяльності досліджуваних губерній переважали вирощування та переробка сільськогосподарських культур, особливо цукрова, борошномельна і винокурна галузі промисловості. Разом з тим, у Волинській губернії прибутковими були скляна, фарфорова та пивоварна промисловість; у Подільській губернії – розробка фосфоритів.

Дослідниця ґрунтовно проаналізувала зміни, внесені в торгово-промислове законодавство реформами 60-70-х рр. XIX ст. Закони 1 січня 1863 р. і 9 лютого 1865 р. встановлювали принципи безстановості і рівності всіх правоздатних громадян у заняттях торгівлею і промисловістю. Законом про промисловий податок 1898 р. статус підприємця було відокремлено від купецького стану. Поряд з недоліками тогочасного законодавства, протекціонізмом щодо дворянства, визначення прав підприємців, гарантована недоторканість власності сприятливо впливала на розвиток підприємництва в цей період і особливо в сільській місцевості, де проживала переважна більшість населення.

У підрозділі «Історичний досвід як фактор становлення підприємництва» автор аналізує еволюцію економічних відносин в історичному контексті, прослідковуючи процес пошуку більш ефективних методів господарювання. Відтак автор прийшла до висновку, що витоки підприємництва зумовлені розвитком людської цивілізації. Потреба людини у забезпеченні кращих умов життєдіяльності формувала підприємницьку ініціативу в господарюванні за рахунок підвищення продуктивності праці.

Найбільш вагомим у контексті дослідження є третій розділ монографії Н. Романюк «Особливості розвитку сільського підприємництва в Київській, Подільській і Волинській губерніях». Позитивним є те, що автор наводить конкретні приклади прибуткового господарювання багатьох сільських підприємців, які можуть зацікавити не тільки науковців, але й практиків. Особливий акцент зроблено на ролі сільських підприємців у інтенсифікації землеробства, тваринництва, переробної промисловості досліджуваних губерній. Під впливом реформ 60-70-х рр. XIX ст. та Столипінської аграрної реформи підприємливі поміщики, купці,

заможні селяни зуміли знайти в умовах Київської, Подільської та Волинської губерній найбільш прибутковий вид господарювання – вирощування та переробку зернових культур, цукрових буряків, картоплі, хмелю.

Розвиток ринкових відносин і зростання попиту на зернові та технічні культури робили сільське господарство все прибутковішим. Земля почала приносити більший прибуток. Оскільки найбільш численна верства тогочасного суспільства – селянство – у переважній більшості навіть після відміни кріпацтва виявилася неспроможною використати земельні угіддя через недостатню фінансову підтримку держави, нерозвиненість інфраструктури, бідність та недостатність знань і підприємницьких якостей. Великі товарні господарства створювали землевласники-дворяни і заможні селяни, які постачали продукцію на імперський та закордонні ринки. Виходячи з наведеного, автор робить висновок, що наприкінці XIX – на поч. XX ст. завдяки інтенсифікації сільського господарства, більш ефективному використанню земельних ресурсів, розвитку підприємництва Україна стала потужним виробником і експортером сільськогосподарської продукції.

Враховуючи той факт, що Київську, Подільську і Волинську губернії населяли багато етносів. у четвертому розділі монографії «Сільські підприємці: соціально-етнічна характеристика» Н. Романюк аналізує підприємницьку діяльність представників російського, польського, єврейського, німецького, чеського народів. Характеризуючи громадський вимір діяльності підприємців, автор

констатує, що благодійництво і меценатство були найбільш традиційними формами участі підприємців у суспільному житті, ефективним способом підняти свій соціальний статус. Підприємці краю робили пожертвування на суспільні потреби: розвиток освіти, науки і культури, охорони здоров'я, проявляли турботу про сиріт, інвалідів та бездомних. Підприємці брали активну участь у розвитку дослідної справи, поширенні наукових знань і передового досвіду, що сприяло налагодженню більш прибуткового ведення як поміщицьких, так і селянських господарств. Дослідна справа при царському режимі розвивалася головним чином завдяки організаційній і матеріальній підтримці ряду підприємців, лише третина з яких мала статус державних. Чого варта подвижницька діяльність Київського і Подільського товариств сільського господарства, в яких працювали і фінансували їх діяльність сільські підприємці. Прогресивним явищем була участь землевласників у проведенні досліджень у своїх маєтках, що сприяло виведенню більш продуктивних сортів сільськогосподарських культур і порід худоби.

Наукову працю доповнюють численні додатки, які містять цінні відомості про сільських підприємців, галузеву структуру промисловості в сільській місцевості, обсяги виробництва та іншу інформацію, які можуть бути використані для подальших досліджень. Незважаючи на незначні зауваження, які мають частковий характер, монографія Н. Романюк актуальна, заслуговує на позитивну оцінку й буде корисною для науковців та практиків.